

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В РОЗВИТКУ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

УДК 338.246

В.М. НИЖНИК
Хмельницький національний університет

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ ВИБІР УКРАЇНИ: ПЕРСПЕКТИВИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Здійснено аналіз причин гальмування євроінтеграційного розвитку України, досліджено економічні переваги вибору, окреслено перспективи економічної безпеки України при вступі до ЄС.

The analysis of Euro integration braking development reasons of Ukraine is carried out. Economic advantages choice are investigated, perspectives of Ukraine economic security while joining the EU are outlined.

Вступ. Зниження темпів здійснення необхідних економічних і соціальних реформ в Україні, непослідовність як внутрішньої, так і зовнішньої політики, відсутність вмілого дипломатичного супроводу стратегічної лінії та відсутність консолідації українського суспільства спричинили поступове наближення дезінтеграційних тенденцій щодо євроінтеграції. Таке ж відношення до цих процесів в Україні останнім часом демонструє і Євросоюз. У цьому році Україна прагне укласти угоду з Євросоюзом з перспективою лише певної політичної асоціації. Євросоюз обмежується політикою добросусідства. Причиною гальмування є й те, що Україна не досягла відповідних соціально-економічних критеріїв.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні та прикладні аспекти розробки системи економічної безпеки країни досліджено у наукових працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених: М. Молчанова, В. Джордони, А. Добриніна, А. Степанова, В. Щетініна, В. Галушка, А. Громіка, Е. Марчука, С. Пірожкова, Я. Жаліла, С. Воронцова, В. Шлемка, Д. Пастернак-Таранушенка.

Основний матеріал дослідження. Причини гальмування в досягненні стратегічних завдань полягають у неспроможності України проводити реальну ефективну внутрішню та зовнішню політику. Слід оцінити рівень дотримання європейських демократичних цінностей, прав і свобод в Україні, результативність трансформаційних реформ. Разом з тим, слід враховувати стратегічні підходи головних геополітичних лідерів, відповідних міжнародних формувань та організацій та їхню реальну економічну лінію стосовно України. Існує декілька чинників, які впливають на євроінтеграційний вибір.

Щодо першого чинника, то слід констатувати: влада та й країна загалом опинилася не на висоті поставлених завдань. Так, реально відсутні єдність слова й діла влади, консолідація владних інститутів і, як результат, – втрата темпів здійснення необхідних економічних і соціальних реформ. У проведенні зовнішньої політики наша країна далеко не завжди послідовна. Тут часто не вистачає як вмілого дипломатичного супроводження економічної стратегічної лінії, так і кроків на випередження, запобігання небажаному перебігу подій, консолідація суспільства. За таких умов Україна ще довго не зможе проводити ефективну внутрішню політику, а її зовнішньо-економічні відносини потребують дотримання принципів економічної безпеки.

Економічна оцінка “східного партнерства” свідчить про незначне зростання фінансової допомоги Україні, Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії та Молдові. І це є своєрідним викликом для нашої країни. Адже Україна ще не досягла відповідних соціально-економічних критеріїв, які висуває ЄС до країн-претендентів, для вітчизняного політикуму ще не стали повсякденними атрибутами європейські норми й демократичні цінності, сформовані вітчизняні інститути громадянського суспільства мало впливають на життя країни. Однак слід брати до уваги, що у випадку попередніх розширень остаточне рішення про запрошення країни-апліканта здебільшого було мотивованим, що на момент вступу до ЄС високі соціально-економічні критерії досягалися не всіма претендентами.

Щодо наступного чинника, то негативно впливають на Україну щодо європейської інтеграції й ціннісна та геополітична невизначеність Євросоюзу. На сьогодні дещо змінилась позиція потужних держав-локомотивів інтеграції – Німеччини і Франції, лідери яких не бачать подальшого розширення євроатлантичних структур за сучасних умов. Однак їм хотілося б долучити потенціал України для власного утвердження та розширення свого впливу. Це слід розуміти як аксіому геополітики, зокрема періоду глобалізації та інтеграційних процесів.

Окремі зміни стратегії НАТО стосувалися донедавна розширення відповідальності альянсу за безпеку поза межами кордонів держав-членів. У контексті такої стратегічної лінії лягала й лобістська підтримка країнами Західної Європи, зокрема Німеччини, входження держав ЦСЄ в західні структури. Адже за східного розширення НАТО (за рахунок спочатку Польщі, Чехії та Угорщини, а потім й інших країн регіону та Балтійських країн) Німеччина переставала бути кордоном конфронтації чи протистояння. Саме врахування такої позиції значною мірою пояснює послідовність євроатлантичної інтеграції держав ЦСЄ: спочатку – членство в альянсі, потім – вступ до Євросоюзу.

У випадку з Україною ці геополітичні чинники набувають дещо іншого значення та ваги. Оцінюючи становище та перспективи України в досягненні стратегічної мети на євроатлантичну інтеграцію та враховуючи її економічну безпеку слід мати на увазі наступні аспекти. Передбачувані послідовність і строки входження до НАТО та ЄС мають бути виводжені. Легший шлях і бажаніша послідовність, як у випадку країн ЦСЄ, вже відійшли в минуле. Але це не єдино можлива послідовність. Для нашої країни прийнятною може стати інша черговість: спочатку – входження до Євросоюзу, а потім – і до НАТО. Україні, її економічній дипломатії слід формувати проукраїнську підтримку як у європейських структурах, так і в більшості країн-учасниць.

За сучасних умов слід також брати до уваги геополітичні зміни, майбутній розподіл сил у світі та на континенті. Нині визначальним є процес трансформації світу з монополярного в багатополарний. Природним є формування нових потужних геополітичних центрів світу – Європейського Союзу, Китаю та Росії, значне піднесення інших держав. США, ЄС, Китай і Росія – це потужні геополітичні полюси з величезним внутрішнім валовим продуктом. ВВП цих центрів становить, відповідно, 12,5; 12; 9 та 1,7 трлн дол. США. Територія цих угруповань і країн складає – 9,6; 4,0; 9,5 та 17,1 млн км², де проживає, відповідно, 280; 480; 1 350 та 142 млн осіб. Так, ВВП Китаю в 1990–2005 рр. зріс у шість разів, а в Росії за останні 5 років – подвоївся. Євросоюз фактично наздогнав за цим показником США. З огляду на ці та інші чинники (неабиякий демографічний потенціал КНР і ЄС, величезну територію Росії (10 % території планети) та її сировинні ресурси (п'ята частина світових запасів, зокрема: понад 45 % запасів природного газу, 23 % вугілля і 13 % нафти) і, звичайно, той факт, що кожен зі світових центрів володіє ядерною зброєю (в ЄС ядерними є Франція та Великобританія), можна констатувати формування принципово нової конфігурації сил у глобальному геополітичному просторі.

На наш погляд, зважаючи при цьому на зміни у співвідношенні сил між країнами, відносну економічну слабкість і сировинну залежність України, слід зміцнювати її економічну безпеку. Підтримуючи співробітництво з переважною більшістю країн світу, вона традиційно зберігає як домінуючі міжнародні відносини по лінії: Захід–Україна–Схід або у звуженому варіанті: ЄС–Україна–Росія. На економічну взаємодію України з Європою, США та СНД у 2008 році припадала лівова частка (близько 73 %) вітчизняного зовнішнього товарообігу. Показник торгівлі України у 2008 році, за даними вітчизняного Держкомстату, становив: з Росією – близько 24 %; з усіма країнами СНД – 37,7 %; а з ЄС – 27–30,8 % та всіма країнами Європи (без урахування колишніх республік СРСР) – 33 %. Ці дані свідчать про співмірність відповідних коефіцієнтів.

Аналіз тенденцій дає підстави стверджувати, що структура торговельних взаємовідносин України з країнами світу є незадовільною для економічної безпеки. Так, за загального збільшення зовнішньої торгівлі товарами і послугами протягом останніх років, зокрема після вступу до СОТ, лише за 2008 рік від'ємне сальдо в торгівлі товарами Україна має з кожною третьою державою світу, а його обсяг становив 18,5 млрд дол. США. І це стосується торгівлі з країнами більшості регіонів. Так, половина обсягів від'ємного сальдо припадає на п'ять пострадянських країн: РФ, Білорусь, Казахстан, Туркменістан і Узбекистан. Із 40 решти країн Європи Україна має від'ємне торговельне сальдо з кожною другою, а з ЄС – із двома третинами країн, зокрема з Естонією, Литвою, Польщею, Румунією. У 2008 році вона мала від'ємне сальдо з кожною четвертою країною Азії, з 30 % держав Африки та Америки. Такий стан економічних та торговельних відносин слід якомога скоріше виправляти, якісно поліпшувати економічну безпеку України, нарощувати обсяги експорту та підтримувати вітчизняне виробництво.

Вибір України на користь євроінтеграційного, євроатлантичного курсу є обґрунтованим і цивілізаційно закономірним. Україна історично є складовою християнської макроцивілізації (українці становлять 3 % християн світу); тут поєднуються в національній ментальності східно- та західнохристиянські цінності: колективна й індивідуальна свобода, раціоналізм і прагматизм. Українцям притаманна європейська толерантність щодо інших політичних, ідеологічних і релігійних систем, беззаперечна працьовитість і підприємливість.

Аналізуючи інтеграційні процеси на Європейському континенті, слід враховувати й реально оцінювати перспективи формування Єдиного економічного простору чотирма пострадянськими державами: Україною, Росією, Білоруссю та Казахстаном. Україна та Росія мають різне концептуальне бачення перспектив ЄЄП. За оцінкою української сторони, співпраця потребує створення зони вільної торгівлі й відмови від формування наднаціональних органів. РФ прагне до формування єдиного митного простору, єдиного економічного режиму та спільної валюти. Вступ України до СОТ, започаткування переговорів Києва з Брюсселем про всебічну Зону вільної торгівлі знімає актуальність формування ЄЄП. Однак для України не може йтися про відмову від прийнятних форм взаємовигідної співпраці, розвитку дво- і багатостороннього співробітництва.

Інтеграція України до ЄС можлива лише у разі, коли правлячому класу не на словах, а на ділі вдасться подолати відторгнення економічних інститутів України від реальної демократії західного взірця, без чого в принципі неможливо забезпечити той самий європейський вибір країни та її економічну безпеку.

В Україні останніми роками переважає лише імітація справді демократичних реформ, за якої досвід європейської традиції побудови справжнього народовладдя не просто враховано недостатньо, а свідомо або несвідомо проігноровано взагалі. Україна копіює Європу з точністю до навпаки, насправді багато в чому рухаючись не вперед – до сучасної Європи, а назад – до граничної антидемократії та певної небезпеки.

Усунення бар'єрів, які впливають на торгівлю всередині ЄС, може призвести до додаткового зростання ВВП на 0,2...0,3 %, ліквідація перешкод у виробництві додатково збільшить цей макропоказник на 2,0...2,4 %, економія від масштабу й інтенсифікація конкуренції, підвищення ефективності бізнесу й зменшення монопольних прибутків – ще на 2,1...3,7 %. Загальний ефект додаткового приросту ВВП становитиме – 4,3...6,4 %, що є важливим для економічної безпеки України.

Ще однією перевагою європейської інтеграції з точки зору економічної безпеки є можливість використати структурні фонди Євросоюзу для власних потреб. З 2007 року Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд і Фонд згуртування перерозподіляють значну частину коштів на реалізацію своїх програмних цілей. Засоби масової інформації, особливо російські, постійно демонструють, як програли країни-новачки, як вони страждають і бідкаються через своє рішення про вступ.

Максимальний ефект та економічну безпеку мають саме нові члени, натомість у середньо- та довготерміновій перспективі переваги отримуватимуть старі члени спільноти, які в умовах активної флоридизації населення (“прогресивне” старіння нації), хоч як це парадоксально, зацікавлені у “подаваному” припливі населення.

Так, експерти Єврокомісії підраховали, що в разі приєднання Туреччини до ЄС щорічні компенсації турецьким фермерам мають становити не менш як 25 млрд євро, натомість весь бюджет структурних фондів ЄС на сім років (2000–2006 рр.) дорівнював 213 млрд євро. Інакше кажучи, така інтеграція могла б забрати 175 млрд євро за сім років, що, природно, є неприпустимим, адже решті членів ЄС майже нічого б не залишилося.

Причини нерозуміння громадянами України потреби в євроінтеграції досить різноманітні. Відсутність позитивної пропаганди та інформації не дає відповіді чому варто інтегруватися до ЄС і чому бажаючих вступити до нього значно більше, ніж він може прийняти. Чимало наших заробітчан працюють у ЄС, чимало заощаджень вони та їхні родичі в Україні зберігають не в доларах США, а в євро (можливо, з часом на нас чекатиме синдром Чорногорії, яка не входить до ЄС, натомість має євро за офіційну грошову одиницю); Україні варто здійснити комплексне дослідження (у грошовій формі) можливих переваг за системного зближення з ЄС; варто частіше ідентифікувати себе з європейською цивілізацією, до якої слід себе відносити, особливо під час отримання шенгенських віз та відстоювання честі й гідності громадян України в державах ЄС.

Отже, Україна – складова європейської території з центром Європи у Карпатах. Тому євроінтеграція для неї – це об’єктивна реальність і питання входження чи невходження до європейських структур не підлягає обговоренню. Це відкриває перед Україною нові можливості розвитку та економічної безпеки, адже сприяє поширенню інформації, знань, трансферу технологій, дає змогу повніше використовувати переваги міжнародного поділу праці й ефективніше – ресурси, що позначається на всіх сегментах суспільного життя. Однак Захід не завжди поділяє ці сподівання.

Водночас входження України в західноєвропейську цивілізацію не тільки відкриває можливості для піднесення добробуту, а й обмежує суверенітет. Сьогодні можна з упевненістю сказати, що переважна більшість урядів світу передала досить значну частину своїх повноважень міжнародним організаціям. Зокрема, відбувається процес послаблення державної влади, що зумовлено зростанням ролі наднаціональних організацій в управлінні економікою інтеграційних об’єднань і, як наслідок, виникають передумови до втрати суверенітету та економічної небезпеки. Соціальна політика країни дедалі більше формується імпліцитною та експліцитною соціальною політикою численних наддержавних організацій, починаючи від світових інституцій (таких, як Світовий банк і Міжнародний валютний фонд та наддержавних органів. Вони диктують державам свої рішення щодо економічних взаємовідносин, умов експорту й імпорту, обмеження та заборони.

Дані обмеження стосуються у більшій мірі економіки. Так, Організація Об’єднаних Націй (ООН) і регіональні міждержавні структури (такі, як Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) та Рада Європи) приймають рішення і правові акти, обов’язкові до виконання всіма країнами-учасниками. Наслідком недотримання домовленостей можуть бути економічні санкції, поглиблення економічної кризи та втрати економічної безпеки.

У близькій перспективі Україні не слід розраховувати на повноправне членство в ЄС, але, як невід’ємна частина регіону Центральної та Східної Європи, вона може долучитися до співпраці з іншими європейськими країнами в розбудові загальноєвропейської системи економічної безпеки. Водночас аналіз розвитку субрегіональних і регіональних економічних тенденцій свідчить про те, що нова міжнародна система у ХХІ столітті може скластися й без урахування інтересів України, а наша країна буде включена у світовий економічний простір не як повноправний суб’єкт, а як об’єкт зацікавленості інших країн.

Орієнтація України на євроатлантичний простір, у разі успішної реалізації стратегічних завдань, може забезпечити включення її в західну цивілізаційну спільноту. Однак декларування пріоритетності євроінтеграційного вектора зовнішньої політики аж ніяк не означає, що в цьому нашу країну підтримує абсолютна більшість політичних сил у країнах Євросоюзу. Зокрема, географічні параметри нинішньої версії “ініціативи сусідства” щодо України з боку західних сусідів породжують підозру, що вони є неформальним засобом демаркації остаточних кордонів Європи ХХІ століття. Віднесення Східної Європи та Північної Африки до одного “кола дружніх сусідів” має на меті створення “санітарної зони”.

Окрім того, інтеграція до найрозвиненіших, у соціально-економічному сенсі, країн потребує участі України в проривних науково-технічних проектах світових лідерів. Певні сподівання на успіх цієї перспективи дають заяви щодо реформування української газотранспортної системи, будови нафтопроводу “Одеса-Броди”, освоєння Чорноморського шельфу тощо. Науково-технічна співпраця з ЄС та США має відбуватися з певними гарантіями отримання національних інтересів та забезпечення економічної безпеки України. Однак, геополітичні центри не завжди зацікавлені в суверенітеті й національній цілісності слабких держав. Політика Заходу спрямована на захоплення нових ринків збуту, ліквідацію потенційних конкурентів, пошук нових джерел постачання дешевих ресурсів або низькотехнологічної індустриальної продукції екологічно небезпечних виробництв. Входження ж до СОТ і європейської зони вільної торгівлі матиме очікувані позитивні результати

тільки тоді, коли його переваги буде забезпечено не лише якістю угод про входження, а й наявністю в Україні достатньої кількості підготовлених до роботи в нових умовах спеціалістів. Вступ Китаю якого до СОТ був поетапним і передбачав програми формування кадрового корпусу фахівців системи державного управління для роботи у світовому конкурентному середовищі. Україні слід брати такий досвід по відношенню до майбутнього вступу до ЄС.

Отже, власні проблеми ми повинні розв'язувати самі. На сьогодні прогрес будь-якої держави визначає вже не ресурсний потенціал, а її "інтелект", її успіх залежить від здатності приваблювати інтелектуальний потенціал, який формується досягненнями науки, умінням перетворити результати творчої діяльності на виробництво конкурентоспроможної продукції та послуг. Країни з квітучою економікою продовжують розвиватися тому, що серед інших чинників вони контролюють і створюють знання – найтвердішу валюту сьогодення. У промислово розвинених країнах 80–95 % приросту ВВП формується за рахунок патентів, найсучасніших технологій. Підтвердженням цього є приклад країн-лідерів у виробництві інтелектуальної продукції (кількість патентів на 1 млн населення): Японія – 994, Південна Корея – 779, США – 289, Швейцарія – 271, Німеччина – 235. Прибутки від продажу ліцензій на запатентовані розробки становлять понад 100 млрд. доларів США.

Економічна безпека України тісно пов'язана з подальшим поглибленням євроінтеграційних процесів і через те необхідно спочатку забезпечити сталу позитивну динаміку основних економічних показників, прискорене розв'язання соціальних проблем. Україна та ЄС розпочали переговорний процес щодо укладення нового рамкового договору, який тимчасово має робочу назву "нова посилена угода" або ж "угода про асоціацію". На період до її укладення щороку за взаємною згодою сторін автоматично продовжується чинність УПС.

Партнерський діалог Україна–ЄС розвивається в рамках щорічних засідань: саміту Україна–ЄС за участю Президента України та "трійки" ЄС у складі глави уряду або держави країни, головної в ЄС, президента Європейської комісії та високого представника ЄС з питань спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗБП); Ради з питань співробітництва за участю Прем'єр-міністра України та "трійки" ЄС у складі міністра закордонних справ країни, головної в ЄС, президента ЄК та високого представника ЄС з СЗБП; комітету та галузевих підкомітетів з питань співробітництва; комітету парламентського співробітництва; регулярних консультацій Україна–"трійка" ЄС і постійних експертних консультацій. Між Україною та ЄС щорічно відбувається понад 80 офіційних зустрічей і консультацій на високому й експертному рівнях, що сприяє економічній безпеці України.

Єврокомісія схвалила Європейський інструмент сусідства та партнерства "Стратегія ЄС щодо України на період 2007–2013 рр. (ЄІСП)", розроблений у рамках ЄПС. Мета ЄІСП – наближення країн, раніше охоплених програмою ТАСІС, до норм і стандартів законодавства ЄС. Ним передбачено заходи зі стимулювання наближення України до Євросоюзу та з матеріально-фінансового забезпечення реалізації стратегії "Посилюючи європейську політику сусідства" (грудень 2006 року). Головними завданнями його є: сприяння економічному та глибшому політичному співробітництву між ЄС і країнами-партнерами; надання допомоги для використання специфічних можливостей і розв'язання проблем країн, котрі географічно мають єдиний кордон з країнами ЄС або географічно близькі до країн-сусідів ЄС.

На сьогодні затверджено Державну цільову програму інформування громадськості з питань європейської інтеграції України на 2008–2011 роки. Однак, представники Єврокомісії констатують уповільнення й гальмування необхідних і передбачених раніше реформ в Україні, відзначаючи водночас чергові успіхи в переговорних процесах, зокрема в розробці нової угоди про асоціацію.

20.03.2009 р. на саміті ЄС затвердив нову модель співробітництва з країнами, що межують з ЄС, – програму "східного партнерства", розраховану на Україну, Грузію, Вірменію, Азербайджан, Молдову та Білорусь. Програмою передбачено заходи зі стимулювання інтеграційних процесів між цією шісткою пострадянських країн, розташованих у безпосередній близькості до кордонів ЄС, і між ними й ЄС у цілому. Це, зокрема, співпраця в енергетичній сфері, створення інтегрованої системи управління кордонами як ефективного засобу протидії нелегальній міграції, допомога, спрямована на вирівнювання соціально-економічного розвитку окремих регіонів у самих країнах-учасницях програми "східного партнерства" тощо.

Висновки. Таким чином, у стосунках Україна–ЄС наша країна, незалежно від внутрішньополітичної конкретики і змін владних структур, традиційно зорієнтована на обмеження євроінтеграційних зусиль нормотворчою й інституційною роботою та активною діяльністю на зовнішньоекономічному напрямі для забезпечення курсу на євроінтеграцію, дотримання національних інтересів та економічної безпеки.

УДК 339.92: 351.764.1:338.24:330.3

С.О. ЮШИН

ННЦ "Інститут аграрної економіки" УААН

ІНТЕГРАЦІЙНІ ТА БЕЗПЕКОВІ КООРДИНАТИ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ: МЕТОДОЛОГІЯ ПОЗИЦІОНУВАННЯ

Інстинкт самозбереження є фундаментальним механізмом, який детермінує поведінку людей і людських організацій (груп, колективів, держав, цивілізацій), які прагнуть створити для себе максимальний рівень безпеки, у т.ч. безпеки економічної. Саме це прагнення лежить у підвалинах людської інтеграції, тому що саме масштаб діяльності є фактором зростання її ефективності, мінімізації її ризиків тощо. Тому узгодження безпекових та інтеграційних координат управління процесами національного сталого розвитку є актуальною задачею.